

BARQAROR TURIZM FAOLIYATINING MAHALLIY AHOLI DAROMADLARI VA BANDLIGIGA TA'SIRI

Sayfutdinov Shuxratjon Sultonovich

Alfraganus University NOTT

PhD., professori

Annotatsiya

Mazkur maqolada barqaror turizm faoliyatining mahalliy aholi daromadlari va bandlik darajasiga ta'siri tahlil qilingan. Turizm sohasida iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy manfaatlarni uyg'unlashtirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish hamda mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, mahalliy aholini turistik xizmatlar ko'rsatishga jalb etish, hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirish va turizm daromadlarining mahalliy hamjamiyat manfaatlariga yo'naltirilishining ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqotda barqaror turizmning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiyalash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'sirini kuchaytirish yo'nalishlari, ularning yechimlari va kutilayotgan natijalari jadval ko'rinishida tizimlashtirildi. Mahalliy iqtisodiy manfaatlarni integratsiyalashgan boshqarish modeli taklif etildi. Model resurslarni baholash, boshqaruv mexanizmlarini joriy etish va indikatorlar asosida monitoring qilishdan iborat uch bosqichni qamrab oladi.

Kalit so'zlar: barqaror turizm, mahalliy aholi, daromadlar, bandlik, tadbirkorlik, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация

В статье исследуется влияние устойчивого туризма на доходы и уровень занятости местного населения. Рассматриваются возможности создания новых рабочих мест, повышения доходов населения и развития местного предпринимательства посредством гармонизации экономических, экологических и социальных интересов в сфере туризма. Особое внимание уделяется вовлечению местного населения в предоставление туристских услуг, повышению экономической активности территорий и направлению доходов от туризма на удовлетворение интересов местных сообществ. Результаты исследования могут служить основой для разработки предложений и рекомендаций, направленных на повышение социально-экономической эффективности устойчивого туризма. В исследовании использованы системный и сравнительный анализ, научная абстракция и обобщение. Направления усиления влияния устойчивого туризма на доходы и занятость местного населения, пути их реализации и ожидаемые результаты систематизированы в табличной форме. Предложена модель интегрированного управления местными экономическими выгодами. Модель включает три этапа: оценку ресурсов, внедрение механизмов управления и мониторинг на основе индикаторов.

Ключевые слова: устойчивый туризм, местное население, доходы, занятость, предпринимательство, социально-экономическое развитие.

Abstract

This article examines the impact of sustainable tourism on local community income and employment levels. It explores the opportunities for creating new jobs, increasing household income, and promoting local entrepreneurship through the integration of economic, environmental, and social interests in tourism development. Particular attention is given to engaging local communities in tourism service provision, strengthening regional economic activity, and ensuring that tourism-generated income contributes to the well-being of local residents. The findings are intended to support the development of recommendations aimed at improving the socioeconomic effectiveness of sustainable tourism. The study applied systematic and comparative analysis, scientific abstraction and generalization. Directions for strengthening the impact of sustainable tourism on local income and employment, the ways to implement them and the expected results were systematized in a table. A model for the integrated management of local economic benefits was proposed. The model covers three stages: resource assessment, introduction of management mechanisms and indicator-based monitoring.

Keywords: sustainable tourism, local communities, income, employment, entrepreneurship, socioeconomic development.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida xizmatlar sohasi, xususan, turizmning rivojlanishi hududlarning iqtisodiy faolligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi farovonligini yuksaltirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Turizm nafaqat mamlakatga valyuta tushumlarini jalb qilish va investitsion faollikni kuchaytirish, balki mahalliy aholini iqtisodiy jarayonlarga jalb etish, kichik tadbirkorlikni rivojlantirish hamda hududiy iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish imkoniyatlariga ham ega. Turizm faoliyatining iqtisodiy samaradorligini turistlar oqimi, ko'rsatilgan xizmatlar hajmi va turizm daromadlari bilan bir qatorda boshqa ko'rsatkichlar asosida ham baholash maqsadga muvofiq. Mazkur sohaning mahalliy aholi daromadlari, bandlik imkoniyatlari va ijtimoiy farovonligiga ko'rsatadigan ta'sirini kompleks ravishda o'rganish ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Barqaror turizm konsepsiyasi turizm faoliyatini iqtisodiy manfaatlar, ekologik muhofaza va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillari asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, turizmni rivojlantirish jarayonida tabiiy va madaniy resurslardan oqilona foydalanish, mahalliy hamjamiyat manfaatlarini hisobga olish, munosib bandlik imkoniyatlarini kengaytirish hamda turizmdan olinadigan iqtisodiy manfaatlarning hudud aholisi o'rtasida taqsimlanishiga e'tibor qaratish lozim. Ayniqsa, qishloq turizmi, ekoturizm, madaniy turizm va gastronomik turizm kabi yo'nalishlar mahalliy ishlab chiqaruvchilar, hunarmandlar, oilaviy mehmon uylari, gidlar va boshqa xizmat ko'rsatuvchi subyektlar uchun qo'shimcha daromad manbalarini shakllantirishi mumkin [1]; [3].

Barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlariga ta'siri, avvalo, turistik xizmatlar ko'rsatish orqali bevosita daromad olish, turizm bilan bog'liq tarmoqlarda bilvosita iqtisodiy faollikning oshishi va hududda qo'shimcha iste'mol talabining

yuzaga kelishi bilan izohlanadi. Turistlarning joylashtirish, ovqatlanish, transport, ekskursiya, hunarmandchilik mahsulotlari va boshqa xizmatlarga bo'lgan talabi mahalliy iqtisodiy subyektlarning rivojlanishiga turtki beradi. Natijada doimiy va mavsumiy ish o'rinlari yaratilishi, o'zini o'zi band qilish imkoniyatlari kengayishi hamda oilaviy tadbirkorlik faoliyatining faollashishi mumkin. Biroq ushbu natijalar turistik daromadlarning qanchalik darajada mahalliy iqtisodiyotda saqlanib qolishi, ish o'rinlarining sifati, mehnatga haq to'lash darajasi va mahalliy aholining turizm qiymat zanjiridagi ishtirokiga bog'liq [2];[4].

Turizm rivojlanishining mahalliy aholi uchun iqtisodiy manfaatlarini avtomatik ravishda emas, balki maqsadli boshqaruv natijasida yuzaga keladigan jarayon sifatida baholash maqsadga muvofiq. Agar turistik xizmatlar asosan tashqi investorlar tomonidan taqdim etilsa, mahsulot va xizmatlarning katta qismi boshqa hududlardan yetkazib berilsa yoki mahalliy aholi yuqori malakali ish o'rinlariga kirish imkoniyatiga ega bo'lmasa, turizmdan olinadigan daromadlarning hududda qolish darajasi cheklanishi mumkin. Mavsumiy bandlik, mehnat munosabatlarini rasmiylashtirish, daromadlar barqarorligi va yashash xarajatlari kabi omillarni boshqarish turizmning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish imkonini beradi. Demak, barqaror turizmni rivojlantirishda iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari bilan bir qatorda mahalliy aholining manfaatdorligi va turizm natijalaridan foydalanish imkoniyatlarini ham baholash zarur. O'zbekiston sharoitida mazkur masala alohida dolzarblik kasb etadi [14]; [15]. Mamlakatning boy tarixiy-madaniy merosi, tabiiy landshaftlari, milliy hunarmandchilik an'analari va gastronomik salohiyati turizm xizmatlarini hududiy miqyosda kengaytirish uchun muhim resurs hisoblanadi. Turizmning hududlarda rivojlanishi mahalliy aholini xizmat ko'rsatish faoliyatiga jalb etish, kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy imkoniyatlarni diversifikatsiya qilishga xizmat qilishi mumkin. Biroq bunday imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun turizm faoliyatining aholi daromadlari va bandligiga ta'sirini aniqlash, mahalliy iqtisodiy aloqalarning rivojlanish darajasini baholash hamda ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarni ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish talab etiladi. Mazkur maqolaning maqsadi barqaror turizm faoliyatining mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'sir etish mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslash hamda turizmning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida barqaror turizm va mahalliy iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yoritish, turizm orqali daromad shakllanishi va bandlikning kengayishiga ta'sir etuvchi omillarni tizimlashtirish hamda mahalliy hamjamiyat ishtirokini kuchaytirishga qaratilgan yondashuvlarni aniqlash nazarda tutiladi [7]; [8].

ADABIYOTLAR SHARHI

Barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'siri turizm iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish, hududiy iqtisodiyot va mehnat bozori kesishmasida shakllangan muhim ilmiy tadqiqot yo'nalishlaridan biridir. Mazkur masalaning nazariy asoslari barqaror rivojlanish konsepsiyasi, turizmning iqtisodiy ta'sirini baholash yondashuvlari, mahalliy hamjamiyat ishtirokiga asoslangan rivojlanish modeli hamda

turizm qiymat zanjirini tahlil qilish tamoyillari bilan chambarchas bogʻliq. Barqaror rivojlanishning konseptual asoslari Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1987-yilda eʼlon qilingan Our Common Future hisobotida tizimli ravishda yoritilgan. Mazkur hujjatda hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirish bilan birga kelajak avlodlarning oʻz ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini saqlab qolish zarurligi taʼkidlangan. Ushbu yondashuv turizm sohasida iqtisodiy manfaatlarni ekologik muhofaza va ijtimoiy tenglik bilan uygʻunlashtirish uchun nazariy asos boʻlib xizmat qiladi. Mahalliy aholi daromadlari va bandligini barqaror turizmning muhim natijalari sifatida oʻrganish ham aynan iqtisodiy rivojlanishning ijtimoiy va ekologik cheklovlar bilan muvofiqlashtirilishi zaruratidan kelib chiqadi [9]; [11].

UN Tourism tomonidan ilgari surilgan barqaror turizm tamoyillarida turizm faoliyatining hozirgi va kelajakdagi iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik taʼsirlarini hisobga olish muhimligi qayd etiladi. Ushbu yondashuvga koʻra, turizm mahalliy hamjamiyatlarning ehtiyojlarini inobatga olishi, ularning madaniy qadriyatlarini hurmat qilishi va iqtisodiy manfaatlarini qoʻllab-quvvatlashi lozim. Mazkur tamoyillar turizm samaradorligini faqat tashrif buyuruvchilar soni yoki umumiy tushum bilan emas, balki mahalliy aholi uchun yaratilgan iqtisodiy imkoniyatlar bilan ham baholash zarurligini koʻrsatadi. Turizmning iqtisodiy taʼsirini oʻrganishda uning bevosita, bilvosita va induksiyaangan taʼsirlarini farqlash muhim ilmiy yondashuv hisoblanadi. Bevosita taʼsir turistlarga xizmat koʻrsatuvchi korxonalarda shakllanadigan daromadlar va bandlikni qamrab oladi. Bilvosita taʼsir mehmonxonalar, restoranlar va boshqa turistik korxonalarining mahalliy yetkazib beruvchilardan tovar va xizmatlar xarid qilishi natijasida yuzaga keladi. Induksiyaangan taʼsir esa turizm sohasida daromad olgan xodimlar va tadbirkorlarning ushbu mablagʻlarni mahalliy iqtisodiyotda sarflashi orqali shakllanadi. Mazkur tasnif turizmdan olinadigan iqtisodiy manfaatlarining mahalliy hududlarga qay darajada tarqalishini aniqlash imkonini beradi [10].

Ashley, Roe va Goodwin tomonidan tayyorlangan Pro-Poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor tadqiqotida turizmni kambagʻallikni qisqartirish va kam daromadli aholining iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish vositasi sifatida oʻrganish masalalari tahlil qilingan. Mualliflar turizmning kambagʻallikni kamaytirishdagi salohiyatini baholashda mahalliy aholining ish bilan taʼminlanishi bilan cheklanmasdan, ularning kichik tadbirkorlik, mahsulot yetkazib berish va turistik xizmatlar qiymat zanjiridagi ishtirokini ham hisobga olish zarurligini koʻrsatadi. Ushbu yondashuv barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlariga taʼsirini kompleks oʻrganish uchun muhim metodologik asos yaratadi. Mitchell va Ashley tomonidan ishlab chiqilgan Tourism and Poverty Reduction: Pathways to Prosperity asarida turizm orqali kambagʻallikni kamaytirish mexanizmlari va iqtisodiy manfaatlarining mahalliy aholi oʻrtasida taqsimlanishi masalalari yoritilgan. Tadqiqotda turizmning iqtisodiy samarasi mahalliy aholining mehnat bozorida ishtiroki, turistik korxonalar bilan xoʻjalik aloqalari va turizmga bogʻliq qoʻshimcha daromad manbalarining rivojlanishi bilan bogʻliqligi asoslanadi. Ushbu qarash turistik

hududlarda daromadlarning o'sishini tahlil qilishda iqtisodiy natijalar bilan birga ularning kimlar o'rtasida va qanday mexanizmlar orqali taqsimlanishini ham o'rganish zarurligini anglatadi [1]; [7].

Turizm va mahalliy hamjamiyat munosabatlarini tadqiq etishda Murphy tomonidan ilgari surilgan hamjamiyatga asoslangan yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Uning *Tourism: A Community Approach* asarida turizmni rejalashtirish va boshqarishda mahalliy hamjamiyat manfaatlari, ehtiyojlari va ishtirokini hisobga olish zarurligi ta'kidlangan. Ushbu yondashuvga muvofiq, mahalliy aholining turizm rivojlanishidagi ishtiroki nafaqat mehnat resurslarini jalb etish, balki qarorlar qabul qilish, hududiy resurslardan foydalanish va iqtisodiy manfaatlarni taqsimlash jarayonlarida ham namoyon bo'lishi kerak. Shu sababli, barqaror turizmning ijtimoiy samaradorligini baholashda mahalliy aholining daromadlari bilan bir qatorda ularning boshqaruv jarayonlaridagi ishtiroki ham e'tiborga olinishi lozim [8].

Mahalliy iqtisodiy rivojlanish nuqtayi nazaridan turizmning qiymat zanjiridagi o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Turistik xizmatlarni tashkil etishda oziq-ovqat mahsulotlari yetishtiruvchilar, hunarmandlar, transport xizmatlari ko'rsatuvchilar, gidlar, oilaviy mehmon uylari va boshqa mahalliy subyektlarning ishtiroki hududda iqtisodiy aloqalarni kuchaytiradi. Agar turistik korxonalar mahalliy ishlab chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchilar bilan barqaror hamkorlikni yo'lga qo'ysa, turizmdan olingan daromadlarning hududiy iqtisodiyotda saqlanib qolish imkoniyati oshadi. Aksincha, import qilinadigan mahsulotlarga yoki tashqi yetkazib beruvchilarga yuqori darajada bog'liqlik turistik xarajatlarning bir qismi mahalliy iqtisodiyotdan chiqib ketishiga olib kelishi mumkin. Demak, mahalliy iqtisodiy aloqalarning rivojlanganligi barqaror turizmning aholi daromadlariga ta'sirini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi [6; 13].

Turizmda bandlik masalasi faqat yaratilgan ish o'rinlari soni bilan cheklanmaydi. Bandlikning mavsumiyligi, mehnat shartnomalarining barqarorligi, ish haqi miqdori, kasbiy malaka oshirish imkoniyatlari va ijtimoiy himoya darajasi ham muhim ko'rsatkichlar hisoblanadi. Turizmning ayrim tarmoqlarida mavsumiy talabning yuqoriligi xodimlar daromadlarining yil davomida beqaror bo'lishiga olib kelishi mumkin [5]. Shu bois barqaror turizm siyosatida turistik mahsulotlarni diversifikatsiya qilish, mavsumdan tashqari davrda ham xizmatlar taklifini shakllantirish, mahalliy kadrlarni tayyorlash va kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish muhim yo'nalishlar sifatida qaraladi. Xalqaro mehnat tashkiloti turizm va mehmondo'stlik sohasidagi munosib mehnat tamoyillari bilan bog'liq yondashuvlari ham ushbu masalani kengroq tushunishga yordam beradi [3]. Munosib bandlik tushunchasi mehnat unumdorligi va daromad bilan bir qatorda mehnat huquqlariga rioya etish, xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash, ijtimoiy himoya va teng imkoniyatlarni yaratishni ham qamrab oladi. Shuning uchun turizm sohasida bandlikning o'sishini baholashda yangi ish o'rinlari soni bilan birga ularning sifati va uzoq muddatli barqarorligini ham hisobga olish maqsadga muvofiq. Yuqoridagi ilmiy yondashuvlarning tahlili barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'siri ko'p omilli xususiyatga ega ekanini

ko'rsatadi. Ushbu ta'sir turistik talab hajmi, mahalliy aholining malakasi, kichik tadbirkorlikning rivojlanganligi, infratuzilma sifati, turizm daromadlarining hududda qolish darajasi va mahalliy hamjamiyatning qarorlar qabul qilishdagi ishtirokiga bog'liq. Shunga qaramay, mazkur omillarni birgalikda baholash va iqtisodiy natijalarni ekologik hamda ijtimoiy ko'rsatkichlar bilan integratsiyalash zarurati saqlanib qolmoqda.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda barqaror turizm faoliyatining mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'sirini o'rganishda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiyalash va umumlashtirish usullaridan foydalaniladi. Tadqiqot doirasida turizm orqali shakllanadigan daromadlar, yaratilgan ish o'rinlari, mahalliy tadbirkorlik faoliyati va aholining turistik xizmatlar ko'rsatishdagi ishtiroki asosiy tahlil ko'rsatkichlari sifatida belgilanadi. Shuningdek, statistik ma'lumotlar tahlili asosida turizm rivojlanishi va mahalliy aholi ijtimoiy-iqtisodiy holati o'rtasidagi bog'liqlik o'rganilib, barqaror turizmning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini oshirishga qaratilgan xulosalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqotning nazariy asosini barqaror rivojlanish konsepsiyasi [9; 11], turizmning bevosita, bilvosita va induksiyaangan iqtisodiy ta'sirlari tasnifi [10] hamda mahalliy hamjamiyat ishtirokiga asoslangan yondashuv [8] tashkil etadi. Barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'sirini baholash uchun indikatorlar tanlashda Jahon turizm tashkilotining turistik destinatsiyalar barqaror rivojlanishi indikatorlari bo'yicha qo'llanmasi [12] va loyihalar uchun indikatorlar to'plami [13] tavsiyalariga tayanildi. Bandlik sifati Xalqaro mehnat tashkilotining munosib mehnat tamoyillari [3] asosida ko'rib chiqildi.

Tadqiqot uch bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda ilmiy adabiyotlar va xalqaro tashkilotlar hujjatlari umumlashtirildi. Ikkinchi bosqichda barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'sirini kuchaytirish yo'nalishlari, ularning yechimlari va kutilayotgan natijalari jadval shaklida tizimlashtirildi. Uchinchi bosqichda ushbu yo'nalishlar asosida mahalliy iqtisodiy manfaatlarni integratsiyalashgan boshqarish modeli ishlab chiqildi va uni amaliyotda tekshirish uchun zarur ko'rsatkichlar belgilandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Barqaror turizm faoliyatining mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta'sirini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, turizm hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi daromad manbalarini diversifikatsiya qilish uchun muhim imkoniyatlarga ega. Biroq ushbu imkoniyatlarning amaliy natijaga aylanishi turistik faoliyatda mahalliy aholining ishtiroki, turizm daromadlarining hududiy iqtisodiyotda saqlanib qolishi va yaratilgan ish o'rinlarining barqarorligiga bog'liq. Tadqiqot doirasida aniqlangan asosiy takomillashtirish yo'nalishlaridan biri turizm rivojlanishidan olinadigan iqtisodiy manfaatlar bilan mahalliy aholi daromadlari va bandligining o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikni yanada tizimli tashkil etishdir. Turistlar sonining ortishi mahalliy aholi daromadlarining mutanosib o'sishiga

aylanishi uchun qo‘shimcha boshqaruv mexanizmlari talab etiladi. Bu borada mahalliy tadbirkorlarning turistik qiymat zanjiridagi ishtirokini kengaytirish, kasbiy malaka va xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantirish, bandlikning mavsumiyligini kamaytirish hamda mahalliy ishlab chiqaruvchilar bilan turistik korxonalar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish imkoniyatlari mavjud.

Ushbu yo‘nalishlarni amalga oshirish uchun turizmning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik natijalarini o‘zaro bog‘liq holda boshqarishga asoslangan “Mahalliy iqtisodiy manfaatlarni integratsiyalashgan boshqarish modeli” taklif etildi. Modelning asosiy maqsadi turistik daromadlarning mahalliy aholi farovonligiga ta‘sirini kuchaytirish, barqaror bandlikni rivojlantirish va turizm faoliyatining ekologik mas‘uliyatini ta‘minlashdan iborat (1-jadval).

1-jadval

Barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ta‘sirini kuchaytirish yo‘nalishlari¹

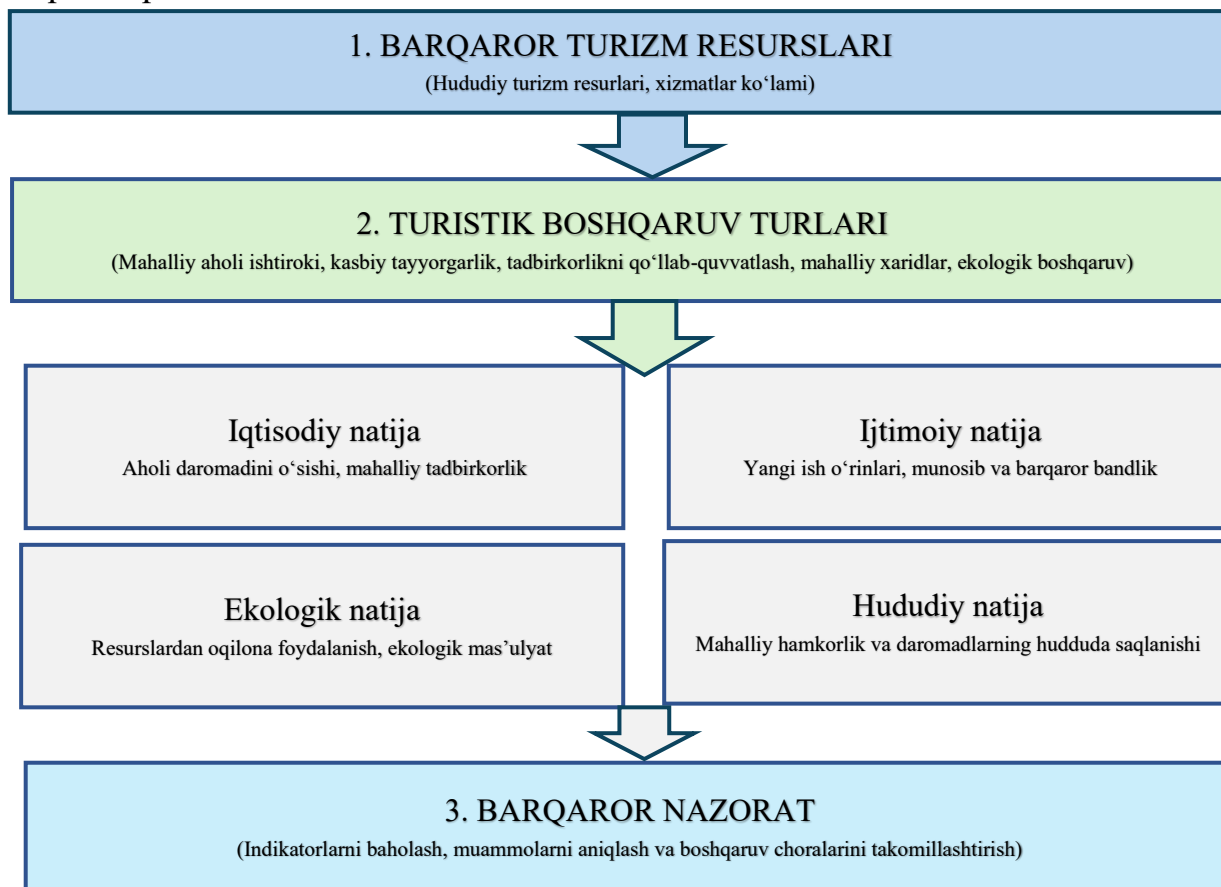
Asosiy masalalar	Taklif etilayotgan yechimlar	Kutilayotgan natijalar
Mahalliy aholining turistik xizmatlar bozoridagi ishtirokini kengaytirish zarurati	Mahalliy aholi va tadbirkorlarni turistik qiymat zanjiriga jalb qilish	Mahalliy daromad manbalarining kengayishi
Bandlikning mavsumiy xususiyati	Turistik mahsulotlarni diversifikatsiya qilish va yil davomida xizmatlarni rivojlantirish	Bandlik barqarorligining oshishi
Kasbiy malaka va xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati	Kasbiy tayyorgarlik, qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish	Mehnat unumdorligi va ish haqi imkoniyatlarining yaxshilanishi
Mahalliy ishlab chiqaruvchilar va turistik korxonalar hamkorligini kuchaytirish zarurati	Mahalliy mahsulot va xizmatlarni xarid qilish mexanizmlarini rivojlantirish	Turizm daromadlarining hududda saqlanib qolish darajasi oshishi
Turizm rivojlanishining ekologik va ijtimoiy natijalarini kompleks baholash zarurati	Iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik indikatorlar asosida monitoring tizimini joriy etish	Turizmning kompleks barqarorligi va boshqaruv samaradorligining oshishi

Aniqlangan masalalar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularni alohida choralar orqali emas, balki integratsiyalashgan boshqaruv yondashuvi asosida hal etish maqsadga muvofiq. Xususan, mahalliy aholini kasbiy tayyorlash tadbirkorlik imkoniyatlarini kengaytirish bilan uyg‘unlashtirilsa, turistik xizmatlar sifati va mahalliy aholining daromad olish imkoniyatlari yaxshilanishi mumkin. Shu bilan birga, turistik korxonalarning mahalliy yetkazib beruvchilar bilan hamkorligi hududiy iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi (1-rasm).

Taklif etilayotgan model uchta asosiy bosqichdan tashkil topadi. Birinchi bosqichda hududning tabiiy, madaniy va iqtisodiy resurslari hamda mavjud turistik infratuzilmasi baholanadi. Ikkinchi bosqichda mahalliy aholini turizm faoliyatiga jalb qilish, tadbirkorlikni rivojlantirish, kasbiy malakani oshirish va ekologik talablarni

¹ Manba: muallif ishlanmasi.

ta'minlash mexanizmlari amalga oshiriladi. Uchinchi bosqichda erishilgan natijalar tegishli indikatorlar asosida monitoring qilinadi va baholash natijalariga muvofiq boshqaruv qarorlari takomillashtiriladi.

1-rasm. Mahalliy iqtisodiy manfaatlarni integratsiyalashgan boshqarish modeli¹

Taklif etilgan modelning asosiy ilmiy-amaliy jihati turizmning iqtisodiy natijalarini mahalliy aholi manfaatlar va ekologik barqarorlik bilan yagona boshqaruv tizimida birlashtirishdan iborat. An'anaviy yondashuvlarda turistik oqim, xizmatlar hajmi va daromadlar asosiy natija ko'rsatkichlari sifatida qaralishi mumkin. Mazkur model esa ushbu ko'rsatkichlar bilan bir qatorda daromadlarning mahalliy iqtisodiyotda saqlanib qolishi, bandlikning sifati va mahalliy aholining qarorlar qabul qilishdagi ishtirokini ham hisobga oladi. Modelni amaliyotga joriy etish uchun mahalliy hokimliklar, turizm tashkilotlari, ta'lim muassasalari, tadbirkorlar va mahalliy hamjamiyat o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur. Bunda mahalliy mahsulotlarni turistik xizmatlarga integratsiyalash, aholini kasbiy tayyorlash, mavsumdan tashqari turistik takliflarni rivojlantirish va ekologik monitoring tizimini shakllantirish ustuvor vazifalar hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, keltirilgan model konseptual taklif hisoblanadi. Uning daromadlar va bandlikka real ta'sirini tasdiqlash uchun hududlar kesimidagi statistik ma'lumotlar, mahalliy aholi so'rovlari va vaqt bo'yicha o'zgarishlar asosida empirik tekshiruv o'tkazish talab etiladi.

¹ Manba: muallif ishlanmasi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan nazariy tahlil natijalari barqaror turizm mahalliy aholi daromadlarini oshirish, bandlik imkoniyatlarini kengaytirish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatadi. Turizmning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi nafaqat turistlar oqimi va turistik xizmatlar hajmiga, balki mahalliy aholining turistik qiymat zanjiridagi ishtiroki, yaratilgan ish o'rinlarining sifati va turizmdan olinadigan daromadlarning mahalliy iqtisodiyotda saqlanib qolish darajasiga ham bog'liq. Tadqiqot davomida barqaror turizmning mahalliy aholi farovonligiga ta'sirini kuchaytirish yo'nalishlari sifatida bandlikning mavsumiyligini kamaytirish, mahalliy tadbirkorlarning turistik xizmatlar bozoridagi ishtirokini kengaytirish, kasbiy malakani oshirish va turistik korxonalar bilan mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash ajratib ko'rsatildi. Ushbu yo'nalishlar turizmdan olinadigan iqtisodiy manfaatlarning mahalliy hamjamiyatga to'liq yetib borishiga xizmat qiladi. Belgilangan vazifalarni hal etish maqsadida "Mahalliy iqtisodiy manfaatlarni integratsiyalashgan boshqarish modeli" taklif etildi. Model mahalliy resurslardan samarali foydalanish, aholini turistik faoliyatga jalb qilish, mahalliy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, barqaror bandlikni rivojlantirish va ekologik mas'uliyatni ta'minlash mexanizmlarini birlashtiradi. Uning o'ziga xos jihati turizmning iqtisodiy natijalarini ijtimoiy va ekologik ko'rsatkichlar bilan birgalikda baholashga yo'naltirilganligidir. Mazkur modelning amaliy ahamiyati shundaki, u turizمنى rivojlantirish bo'yicha qarorlarni faqat iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga emas, balki mahalliy aholi daromadlari, bandlik sifati, tadbirkorlik faolligi va hududiy iqtisodiy manfaatlarga asoslangan holda shakllantirish imkonini beradi. Biroq modelning samaradorligi tegishli hududiy statistik ma'lumotlar va empirik tadqiqotlar orqali tekshirilishi lozim. Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Mahalliy aholini turistik qiymat zanjiriga keng jalb qilish. Turistik korxonalar, oilaviy mehmon uylari, hunarmandlar, fermerlar va mahalliy xizmat ko'rsatuvchilar o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini rivojlantirish zarur.

2. Barqaror bandlikni ta'minlash. Mavsumiylilik ta'sirini kamaytirish maqsadida turistik mahsulotlarni diversifikatsiya qilish, jumladan, ekoturizm, madaniy turizm, gastronomik turizm va qishloq turizmini o'zaro uyg'unlashtirish lozim.

3. Mahalliy aholining kasbiy salohiyatini oshirish. Gidlik, mehmonxona xizmatlari, gastronomiya, raqamli marketing va xorijiy tillar bo'yicha o'quv dasturlarini kengaytirish tavsiya etiladi.

4. Mahalliy xaridlar ulushini oshirish. Turistik korxonalarni hududiy ishlab chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchilar bilan hamkorlik qilishga rag'batlantirish orqali turizm daromadlarining mahalliy iqtisodiyotda saqlanishini kuchaytirish mumkin.

5. Ijtimoiy-iqtisodiy monitoring tizimini joriy etish. Mahalliy aholi daromadlari, turizmda bandlik, o'rtacha ish haqi, mahalliy tadbirkorlik subyektlari soni va mahalliy xaridlar ulushi kabi indikatorlarni muntazam kuzatib borish zarur.

6. Ekologik va ijtimoiy manfaatlar muvozanatini ta'minlash. Turistik faoliyatni rejalashtirishda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, mahalliy aholining manfaatlarini hisobga olish va turizmning hududga ekologik yuklamasini nazorat qilish talab etiladi.

Barqaror turizmning mahalliy aholi daromadlari va bandligiga ijobiy ta'sirini kuchaytirish turizm daromadlarini ko'paytirish bilangina cheklanmaydi. Buning uchun mahalliy aholining iqtisodiy jarayonlardagi ishtirokini kengaytirish, turistik xizmatlar zanjirida mahalliy ishlab chiqaruvchilar ulushini oshirish va iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik natijalarni yagona boshqaruv tizimida muvofiqlashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ashley, C., Roe, D., & Goodwin, H. (2001). Pro-poor tourism strategies: Making tourism work for the poor: A review of experience. Overseas Development Institute. <https://odi.org/en/publications/pro-poor-tourism-strategies-making-tourism-work-for-the-poor-a-review-of-experience/>
2. Croes, R., & Vanegas, M. (2008). Cointegration and causality between tourism and poverty reduction. Journal of Travel Research, 47(1), 94-103. <https://doi.org/10.1177/0047287507312429>
3. International Labour Organization. (2017). ILO guidelines on decent work and socially responsible tourism. https://www.ilo.org/sector/activities/sectoral-meetings/WCMS_546337/lang--en/index.htm
4. International Labour Organization. (2019). Sustainable tourism - A catalyst for inclusive socio-economic development and poverty reduction in rural areas. <https://www.ilo.org/publications/sustainable-tourism-%E2%80%93-catalyst-inclusive-socio-economic-development-and>
5. Lacher, R. G., & Oh, C.-O. (2012). Is tourism a low-income industry? Evidence from three coastal regions. Journal of Travel Research, 51(4), 464-472. <https://doi.org/10.1177/0047287511426342>
6. Mbaiwa, J. E. (2005). Enclave tourism and its socio-economic impacts in the Okavango Delta, Botswana. Tourism Management, 26(2), 157-172. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.11.005>
7. Mitchell, J., & Ashley, C. (2010). Tourism and poverty reduction: Pathways to prosperity. Earthscan.
8. Murphy, P. E. (1985). Tourism: A community approach. Methuen.
9. United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
10. United Nations Environment Programme, & World Tourism Organization. (2005). Making tourism more sustainable: A guide for policy makers. World Tourism Organization.
11. World Commission on Environment and Development. (1987). Our common future. Oxford University Press.
12. World Tourism Organization. (2004). Indicators of sustainable development for tourism destinations: A guidebook. World Tourism Organization.

13. World Tourism Organization. (2023). Achieving the Sustainable Development Goals through tourism: Toolkit of indicators for projects (TIPs). <https://www.untourism.int/node/14917>

14. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi O‘RQ-549-son “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/4428097>

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/4143188>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Karimova Shirin Zoxid qizi
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, oktabr, 10-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**